

ÇEVİRİNİN ARAPÇA ÜZERİNDE ETKİLERİ*

Muhammed Hasen Muhammed Usfûr**
Arapçadan çeviren: Eyyüp Tanrıverdi***

Özet:Bu makalede “çeviri”nin Arapça üzerinde meydana getirdiği ve getirmeye devam ettiği etki ele alınmıştır. Bu etkinin iki yönü vardır. Biri olumludur, diğeri olumsuzdur. Olumlu etki bilim, teknoloji ve sanat alanlarında binlerce kelimenin arapçalaştırma yoluyla, çok sayıda kelime ve ifadenin de çeviri yoluyla Arapçaya katılarak bu dilin zenginleştirilmesidir. Ne var ki çeviri yapı, türetme ve “naht” yoluyla yeni kelimelerin türetilmesi açısından da Arapçanın tabiatını olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu olumsuz etki sadece dilin doğru kullanımına itina göstermeyen ve doğru Arapça ifadenin gereklerini önemsemeyen çevirmenlerin yaptığı çeviri ile sınırlı kalmamaktadır, aksine çeviri olmamakla beraber önemli derecede yabancı dil etkileri taşıyan telif yazılarda da görülmeye başlamıştır. Bu da kötü çevirinin bir etkisidir.

Anahtar kelimeler: Çeviri, etki, sesler, yapılar, kelime kadrosu, türetme, ön ekler, son ekler

* “Te’sîru’t-terceme ale’l-lugati’l-Arabiyye”, *Mecelletu Câmîati’s-şârîka li’l-ulûmi’s-şer’iyye ve’l-insaniyye*, c.4, sayı 2, (2007), ss.195-216.

I would like to thank Professor Mohamad H.M.Ausfour, the author of the article, for his permission to publish a Turkish translation of this valuable article and for checking the translation draft. And also special thanks goe to Dr.Khalil Nofal of Philadelphia University who lead me to the author.

** Prof.Dr., Özel Filâdelfiyâ Üniversitesi, Ürdün.

*** Doç., Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (eyyuptanriverdi@hotmail.com)

THE TRANSLATION IMPACT ON ARABIC

Abstract: This article studies the impact that translation has had and is still having on Arabic. The study shows that the process of translation has produced both positive and negative results. Arabic has, for instance, been enriched by the addition of thousands of lexical items in science and technology through

Arabicization and countless other terms in various fields through calquing or loan translation. The negative impact of translation has been made manifest by its impact on the very structure of the Arabic language and in the way words are coined and combined together. This negative aspect of translation is not limited to translations produced by incompetent translators who do not show sufficient respect for good Arabic but is spreading to original compositions in Arabic that often sound translated or even foreign.

Key terms: translation, impact, lexical items, structure, derivation, sounds, prefixes, suffixes

تأثير الترجمة على اللغة العربية

الخلاصة

يتناول هذا البحث التأثير الذي أحدثته الترجمة وما تزال تحدثه في اللغة العربية. ولهذا التأثير وجهان، أحدهما إيجابي والآخر سلبي. أما التأثير الإيجابي فيتمثل في إثراء العربية بألاف المفردات في العلوم والتكنولوجيا والفنون عن طريق التعريب، وبأعداد كبيرة جداً من المفردات والعبارات عن طريق الترجمة. لكن الترجمة أخذت تؤثر سلباً على طبيعة اللغة العربية من حيث البنية والاشتقاق ونحت الكلمات الجديدة. وهذا الأثر السلبي لا ينحصر في الترجمات التي يقوم بها مترجمون ينقصهم الحرص على سلامة اللغة ويستهيئون بمتطلبات التعبير العربي السليم بل أخذ يظهر أيضاً في كتابات غير مترجمة تتصف بقدر لا يستهان به من العجمة، وذلك بتأثير الترجمات السيئة.

المفردات المفتاحية: ترجمة، تأثير، أصوات، تراكيب، مفردات، اشتقاق، سوابق، لواحق

Giriş:

Arapların iletişim kurduğu başka dilleri etkileme ve onlardan etkilenme konusunda Arapçanın diğer dillerden bir farkı yoktur. Arapçanın sözgelimi Farsça, Türkçe, Urduca ve İspanyolca üzerindeki etkileri bilinmektedir. Aynı şekilde Arapçanın çok erken dönemlerden itibaren başka dillerden etkilendiği de bilinmektedir. Nitekim bu etki, Kur'an-ı kerim'de varit Arapça olmayan kelimeler etrafında yapılan tartışmalardan açıkça ortaya çıkmaktadır. Arapça, arapçalaştırılmış Farsça kelimeler olarak nitelenen pek çok kelime içermektedir. Ancak çeviri yoluyla Yunancadan Arapçaya girmiş kelime sayısı fazla değildir. Bunları da hekimler ve felsefeciler alıp kullanmışlardır. Nitekim günümüzde başka dillerden sayılamayacak kadar kelime alıp kullanılmaktadır.¹ Bu kelimeler bilhassa İngilizceden Arapçaya geçmektedir. Bundan dolayı araştırmamızda İngilizceden geçen kelimeler ele alınacaktır.

Bilindiği üzere etki, normal şartlarda etkileyen dilin sahibinin siyasî, ekonomik ve kültürel gücüyle uyumlu olarak ortaya çıkar. Bir milletin siyasî, ekonomik ve kültürel gücü zayıfladıkça, dilinin diğer diller üzerindeki etkisi de azalır. İbn Haldûn, *Mukaddime*'de “galip”in “mağlup” üzerindeki etkisi bahsinde bunu bir ilke olarak ortaya koymuştur.² O zamandan bu yana bunun istisnası çok olmamıştır. Arap milleti günümüzde “mağlup” milletler sırasında yer almaktadır. Bu nedenle Arapçanın başka diller üzerindeki etkisinin az olması buna karşılık diğer dillerden çok etkilenmesi doğaldır. Ayrıca günümüzde Arap milleti kültür ve bilim alanında genel olarak üretici değil alıcı konumundadır. Bundan dolayı medya araçlarında ayrıca eğitimde ve günlük yaşantıda çok sayıda Arapçada hazır karşılıkları bulunmayan yeni kelime ve kavram ile etkileşmek zorundadır. Çevirmenler bunları çeviri ya da arapçalıştırma yoluyla nakletmeye çalışmaktadır. Bunda da başarı oranı duruma göre değişmektedir. Bazı çeviriler kaynak metinleri okuma ihtiyacı bırakmamaktadır, bazılarında ise çevirinin anlaşılabilirliği için kaynak metnin de okunması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı bu olguyu olumlu ve olumsuz yönleriyle ele almaktır. Etkinin olumlu yönü, sadece modern Arapçanın sayısız yeni kelime ve ifade biçimleri ile zenginleşmesinden ibaret değildir, aynı zamanda bu

1 İbrâhîm b. Murâd, bu eksikliği görmüş ve iki ciltten oluşan bir sözlük hazırlamıştır. Bu sözlükte eski Arapça kitaplarda yer alan tıp ve eczacılık kelimelerini tespit etmiştir. Sözlüğü “*el-Mustalahu 'l-a'cemi fi't-tibb ve's-saydaleti 'l-Arabîyye*” (Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1985) şeklinde isimlendirmiştir.

2 *el-Mukaddime*, Dâru'l-keşşâf, ty., Beyrut, 147, s.379.

dilde kullanılan yeni sesleri ve harfleri de içermektedir. Olumsuz yönü ise türetme, arapçalaştırma, yabancı dildeki yapıların uygunsuz bir şekilde taklidi ve Arapların eşzamanlı çeviri dışında yazdığı yazılarda yabancı etkinin yayılması ile ilgili karmaşadır. Bütün bunlar düşünme ve ifade biçimi üzerinde yabancı etkinin nüfuzunu göstermektedir. Durum bu şekilde devam ettiği takdirde bunun önünü almak oldukça zor olacaktır. Bu araştırmada bu etki olumlu ve olumsuz sonuçları açısından çeşitli yönleriyle değerlendirilecektir. Konuyu açık bir şekilde ortaya koymak için herbir husus uygun başlıklar altında ele alınacaktır.

Kelimeler

Konumuzla ilgili olarak etkileme ve etkilenmenin en açık şekli herhâlde bir dilin başka bir dilden kelime almasıdır. Kelime alma, fertlerin iletişimi ve eşyaların intikali ile gerçekleşebilir. Ancak günümüzde bu daha çok bu kelimeleri yayan çeşitli medya araçları ile eğitim üzerinden ve çeviri yoluyla meydana gelmektedir. Modern ilimlerle ilgili çeviri veya telif bir metin okuyucusunun ister istemez dikkatini, yapı ve anlam açısından yabancı kökenli olduğu açık pek çok kelime çekecektir. Çünkü modern Arap kültürü ihraç ettiğinden daha fazlasını ithal etmektedir. Bu nedenle de kelimeleri arapçalaştırma veya çevirmek zorunda kalmaktadır. Fakat bu kelimelerin Arapçaya girişi, onda bazı değişiklikler meydana getirmektedir. Bazılarına göre bu kelimeler dil için tahrip edicidir. Bazılarına göre ise bunlar, Arapçayı zenginleştirmektedir ve bu sayede Arapça modern hayatın bütün biçimleriyle baş edebilmektedir.

1.Kelimelerin Arapçalaştırılması

Kelimelerin arapçalaştırılması kolaylık ve zorluk açısından farklılık göstermektedir. Bazen yabancı sesler, Arapçaya uygun olması için otomatik olarak Arapça sesler ile değiştirilir. Arapçalaştırma, bazen de Arapçanın yapısına göre kuru kalan ya da Arapçanın şu veya bu sebeple içselleştirmede kalıplarla “*naht*” (iki veya daha fazla kelimedenden tek kelime türetme) yapmayı gerektirebilir. Durum eski kitaplarımızda “*mezidât*” (ekler) denilen kelimelerle ya da yeni kitaplarımızda “*prefixes*” çevirisi olarak “*sevâbik*” (ön ekler), “*suffixes*” çevirisi olarak “*levâhik*” (son ekler) ya da bunların her ikisini ifade eden “*affixes*” çevirisi olarak

“levâsik” denilen eklerle ilgili olduğunda arapçalaştırma daha çok zorlaşır. Durum en çok fiillerin arapçalaştırılmasında karmaşık olur. Burada “رَادِيُو” , “تَلْفَزِيُون” , “تَلْفَاز” , “كَمْبِيُوْتَر” , “تَلْفُون” , “فَاكْس” gibi Arapçanın ayrılmaz bir parçası hâline gelen yüzlerce kelime ile vakit kaybetmeyeceğiz. Bunun yerine “mezîdât” yani “ekler” ihtiva eden isimlerin arapçalaştırılması ve yabancı kökenli kelimelerden fiil türetme konusu üzerinde duracağız.

2.”ek” ihtiva eden isimler

İngilizcede çok sayıda “sevâbik” yani “ön ekler” ve “levâhik” yani “son ekler” bulunur. Bu ekler, anlamı kök kelime ile sıkıca irtibatlı yeni kelimeler türetmeyi kolaylatır. Özellikle “ön ekler”in, neredeyse sabit hususî anlamları vardır. Yine de bunlar mutlaka kök bir kelimeye bağlı olarak kullanılırlar, müstakil olarak kullanılmazlar. Örneğin “pre-“ ve “post-“ ön eklerinin anlamı sabittir. Bundan dolayı bu kelimeleri “modern”, “romantic” ve “industrial” kelimeleri ile kullanmak mümkündür. “Pre-“, “önce”, “post-“, “sonra” anlamı verir; “premodern”, “postmodern”, “preromantic”, “postromantic”, “preindustrial”, “postindustrial” gibi. Arapça ekler ise bu şekilde sabit anlam vermezler. Arapçada eklerin sabitliği “gramer” görevi ya da Batılı kavram ile “aspect” ile ilgilidir. Meselâ “إِسْت” eki, pek çok fiilde “eylemin gerçekleşmesini talep”i ifade eder. Meselâ “إِسْتَعْفَرَ” yani “mağrifet istedi”, “اسْتَكْبَبَ” yani “yazmasını istedi”, “اسْتَعْلَمَ” yani “bilgi istedi”. Ancak bu “talep” anlamı meselâ “إِسْتَمَرَ” , “إِسْتَقْرَرَ” , “إِسْتَحَالَ” , “إِسْتَعَدَّ” ve “اسْتَهَانَ” gibi fiillerde yoktur. Arapça, “ön ek” veya “son ek” ihtiva eden yabancı kelimeleri usul olarak tek bir kelime hâlinde arapçalaştırır, ön eklere veya son eklere bakmaz. Böyle kelimeler çoktur, örneğin; “تَلْفَرَاغ” , “فُونُوغَرَاغ” , “مَلِيْمَتَر” , “سَنْتِيْمَتَر” , “كِيْلُوْمَتَر” , “كِيْلُوغَرَام” , “تَلْفُون” , “تَلْفَزِيُون” , “مِيْكِرُووِيْف” ve benzeri kelimeler böyledir. Arapça “أَلْف” yani “bin” kelimesini ifade etmek üzere “كِيْلُو” “ön eki” ya da “مَائَة” yani “yüz” kelimesini ifade etmek üzere “سَنْتِي” , ya da “عَنْ بُعْد” yani “uzaktan” anlamını karşılamak üzere “تَلْ” “ön eki” ve benzerleri Arapça kökenli kelimelerde kullanılamaz. Ancak bu kural, bazı çevirmenlerin “tek kelimeden oluşan yabancı kelimenin yine tek kelimeden oluşan Arapça veya arapçalaştırılmış bir kelime ile çevrilmesi” şeklindeki dile zarar verici düşünceye bağlılıkları

delayısıyla kırılmaya başlamıştır. Meselâ Dr. Abdulazîz Hammûde'nin bir kitaplarında kullanılan “مَيْتَانِدْ” kelimesi³ ile Arapça gazetelerde kullanılan “العسكرتاريا”⁴ (göründüğü kadarıyla “البروليتاريا” kelimesi tarzında; aksi hâlde bu, İngilizce “the military” kelimesinin çevirisi veya arapçalaştırılmış formu olur) kelimesinin kullanımı böyledir. Ayrıca “حمض الكبريتيك”, “الكبريتوز”, “ميك” ve “الغسكوز”, “السكرور”, “حامض الليمونيك”, “السكرور” (citric acid) gibi kelimelerde olduğu üzere “ميك” ve “وز” son eklerinin kullanımı, keza “الكظرين” (adrenalin; böbreğin üzerinde bulunan “الغدة الكظرية” yani “adrenal gland”ın salgıladığı hormon), “العاجين” (dentin; diş kemiği) gibi tıp kavramlarında çokça kullanılan “ين” son ekinin kullanımı böyledir.

Bir dilden başka bir dile kelime girmesi çok alışılmış bir durumdur. Ancak “ön ek” ve “son ek”lerin girmesi nadir görülen bir durumdur. Bu sadece aynı köke mensup diller arasında olur. Örneğin İngilizce, Lâtince ve Yunancadan çok sayıda ön ve son ek almıştır. Çünkü bu dillerin tamamı aynı dil ailesine mensuptur. Oysa Arapça farklı bir dil ailesine mensuptur. Bu nedenle bu tip ekleri çok sınırlı bir şekilde kabul etmiştir. Bu kabulde dahi sürekli bir endişe hâli mevcuttur. Aynı şekilde başka dillerde vaki olduğuna bakılarak bu şekilde ön ve son ek icat etmek de daha az endişe verici değildir. Çünkü bu da farklı bir dil ailesine mensup bir dile ait bir yapıyı, tabiatı itibariyle onu kabul etmeyen bir dile uygulamaktır. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: İngilizcede doğal çokluk kipi kelimenin sonuna “(-e)s” ekini ilave etmekle elde edilir. Ancak İngilizce, Lâtineden “index”, “appendix” ve “formula” gibi bir kelime aldığı Lâtince çokluk kiplerine kendi düzenli (kıyasî) çokluk eki olarak “(-e)s” ekini ilave eder. Böylece bu kelimeler düzenli çokluk formu ile çoğul yapılmış olur, Lâtince çokluk kipi kaldırılmasa bile. İngilizcede “muslims” derler, “muslimin” demezler; “souks” derler, “aswaq” demezler. Çünkü İngilizce de diğer diller gibi,

3 Örneğin Abdulazîz Hammûde'nin *el-Merâyâ el-muhaddebe: mine'l-binyeviyye ile'l-tefkiik* (el-Meclisu'l-vatani li's-sekâfe ve'l-funûn ve'l-âdâb, Kuveyt 1998, s. 143) adlı eserine bakınız. Ayrıca “مينا” ön eki hakkında Alî eş-Şevk'in *Esrâru'l-mûsikâ* (Dâru'l-medâ, Dimaşk 2003, s. 41) adlı kıymetli kitabına bakınız. Bilimsel dürüstlük gereği burada benim de daha önce *Kuveyt Bilgi Dünyası Serisi (silsilet âlemi'l-ma'rife el-Kuveytiyye)* kapsamında çevirdiğim bir kitapta “مينا” kelimesini, Arapçanın felsefede “الميتافيزيقا” kelimesini kabul ettiği gerekçesiyle, kullandığıma işaret etmeliyim.

4 Sözelimi “el-Askertâriyâ fi'l-meşhedî's-siyâsiyyi'l-Arabîyyi”, Fârûk Sa'd'a ait bir yazının başlığıdır, yazı *es-Sabâh* gazetesinde yayımlanmıştır, bkz. Çevirimiçi: <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=1001>, Keza “Fî nakdi'l-askertâriyâ el-Arabîyyeti” de Abdullîh Belkîz'e ait bir yazıdır, *el-Vatan* gazetesinde yayımlanmıştır, bkz. Çevirimiçi: <http://www.alwatan.com.sa/daily/2004-01-04/writers/writers04.htm>

doğal bir refleksle kendi aslı yapılarını kullanma eğilimi gösterir.

Kendisinde mevcut olmayan ön ve son eklerin sokulması ile Arapçanın İngilizceye benzetilmesi ifade ettiğimiz üzere endişe verici bir durumdur. Dr.Abdulazîz Hammûde'nin “*intertextuality*” kelimesinin çevirisi olmak üzere “*الْبَيْنَصِيَّةُ*” kelimesini⁵ kullanması böyledir. Burada “*inter*” kelimesine karşılık “*البي*” kelimesinin kullanımı, bir dilin başka bir dilde mevcut bir yapıya uydurulması demektir. Bu ise bu açıdan Arapçaya boyun eğdirmek demektir. Hiçbir şekilde olur verilemeyecek olan bu “*naht*”ın sebebi, hiçbir esası olmayan bir düşüncedir. Bu düşünceye göre herhangi bir dildeki tek kelimedenden ibaret olan “*kelime*” hedef dile de tek kelime şeklinde çevrilmelidir. Örneğin “*تَدَاخُلُ النُّصُوصِ*” ifadesi kullanılırsa Arapçanın yapısını bozmadan “*intertextuality*” kelimesinin anlamını karşılamış oluruz. Bu da aklımıza başka bir çeviri gelmemişse. Çünkü “*التَّنَاصُ*” kelimesi bu kelimeyi tamamen bir Arapça kip ile eksiksizce karşılamaktadır. Yine de bu konuda Dr.Hammûde'yi belki de mazur görmeliyiz. Çünkü bu tip ön eklerden “*naht*” yapma eğiliminin meşhur bir sözlükte yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu sözlük, Munîr el-Ba'lbekki'nin yazdığı “*el-Mevrid*”dir. Bu sözlükte meselâ “*intercellular*” anlamında “*بِيَحْلَوِي*” kelimesini, “*intercontinental*” anlamında “*بِيَعَارِي*” kelimesini, “*intercostals*” anlamında “*بِيَضْلَعِي*” kelimesini, “*intercultural*” anlamında “*بِيَتَقَاتِي*” kelimesini ve “*interstate*” anlamında “*بِيُولَايَاتِي*” kelimesini görmekteyiz. Bu kelimeler “*naht*” yöntemiyle oluşturulmuştur. Bunlarda “*البي*” İngilizcedeki “*inter-*” ön ekini karşılamaktadır. Ancak İngilizcedeki ön ek ile Arapça için önerilen bu ön ek arasında fark vardır. İngilizcede bu ön ek tek başına iken dahi bir anlamı vardır. Oysa Arapça için önerilen “*بي*” ön ekinin hiçbir anlamı yoktur.⁶ Arapçanın koşulsuz bir şekilde kabul ettiği iki ön ek vardır. Bunlardan biri “*لا*”dır; mesela “*الْأَلْفَلَانِيَّةُ*”, “*الْأَلْحَالِيَّةُ*” ve “*الْأَلْدَرِيَّةُ*” kelimelerinde⁷ olduğu gibi. Diğeri ise “*ما*”dır; mesela “*الْمَاوَرَايِيَّةُ*” kelimesinde,⁸

5 Abdulazîz Hammûde, *a.g.e.*, 304.

6 Abdolvâhid Lu'lu'e, “*intersubjectivity*” kelimesinin çevirisi olarak “*الْبَيْنَدَانِيَّةُ*” kelimesinde “*بَيْن*” de “*nûn*”u muhafaza etmiştir. Bu şekilde en azından ön ek anlamı açık kalmaktadır. Ancak bu deneme de özü itibarıyla Munîr el-Ba'lbekki ve diğerlerinin bir dildeki bir olgunun başka dile uygulanması girişiminden farklı değildir. Bkz. Abdolvâhid Lu'lu'e, *es-Savt ve s-sadâ: dirâsât ve mutercemât nakdiyye*, el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 2005, s. 234.

7 Abdolvâhid Lu'lu'e'nin Edward Saïd'e ait bir makale çevirisinde “*الْأَلْمَيْكُنُ*” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimedede ön ek fiilin önüne konulmuş ve fiil, isim muamelesi görmüştür. “*Şi'r*” adlı derginin bazı şairlerinin böyle bir âdeti vardır. Bkz. Abdolvâhid Lu'lu'e, *es-Savt ve s-sadâ*, 172.

8 Önceki dipnotta adı geçen kitapta “*مُضَامِينُ مَعْرِفِيَّةٌ وَمَاوَرَايِيَّةٌ*” ifadesi geçmektedir. Son kelime Abdolvâhid

kelimesinde⁹ “مَا جَرَى”nın¹⁰ çoğulu olan “الْمَاجِرَاتُ” kelimesinde olduğu gibi. Açık olduğu üzere ister tek başına ister başka kelimeler ile beraber kullanılsın, bu iki kelimenin bir anlamı vardır. “*el-Mevrid*”de önerilen ön ek “يـ” hakkında söylediklerimiz bu sözlükte önerilen diğer ön ekler için de geçerlidir. Bunlardan biri de “تـ” ön ekidir; “*underwater*” anlamında “تَحْمَايِي” kelimesi, “*underwing*” anlamında “تَحْتَايِي” ve “*undersurface*” anlamında “تَحْسَطَايِي” kelimelerinde olduğu gibi. Diğer biri “قـ” ön ekidir; “قَوْبِنْفَسَجِي” “*supersonics*” anlamında “الْقَوَسَمِعِيَّاتُ” ve “*supersensible*” anlamında “فَوْحَسِي” kelimelerinde olduğu gibi.

3. Yabancı kökenli kelimelerden fiil türetme

Başka bir çalışmamızda dikkat çektiğimiz üzere, rübai olduğu takdirde yabancı kökenli isimlerden Arapça fiil türetilebilir, bunun dışındakilerden türetilmez.¹¹ Buna göre “تَلْفَنَ”, “تَلْفَرَ”, “أَكْسَدَ”, “هَدَرَجَ”, “إِيدِيُولُوجِيَا”,¹² kelimesinden “أَدَجَ”, “heresy-heretic” anlamında “الْهَرَطَقَةُ” kelimesinden “هَرَطَقَ” ve benzeri pek çok fiil türetilbilirdi. “*Mevrid*” bu kurala uyararak “*computerize*” fiiline karşılık “كَمَتَرَ” kelimesini önermiştir. Arapça kökenli anlaşılır bir kelime olması açısından “حَوَسَبَ” fiili daha geniş çaplı bir kabul görmemiş olsaydı, “كَمَتَرَ” kelimesi de en az biraz önce sözü edilen kelimeler kadar yaygınlaşacaktı.

Ancak durum her zaman bu kadar basit değildir. Fiil türetmenin

Lu’lu’e’nin “*metaphysical*” kelimesine karşılık yaptığı çeviridir, Abdulvâhid Lu’lu’e, a.g.e., 239.

9 Örneğin bkz. Çevirimiçi: <http://www.khayma.com/kshf/M/Madorydyah.htm>.

10 “جـرى” maddesi için bkz. Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, ed.J.Milton Cowan, 3rd. ed.(Ithaca, N.Y.:Spoken Languages Services, 1971).

Mutâ’ Safeđî, Fransîs Fûküyâmâ’nın *Nihâyetu’l-târîh ve’l-insânu’l-ahîr* adlı kitabının çevirisine yazdığı girişte “شَيْخُوخَةُ الْمَائِدَاتِ” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadenin anlaşılabilmesi için İngilizce ya da Fransızca çevirisine ihtiyaç vardır. Kitabın onun nazaretinde yapılan çevirisi için bkz. (Merkezu’l-inmâi’l-kaymî, Beyrut 1993, s.14). Diğer taraftan “*between*” gibi İngilizce basit bir kelimedenden naht yöntemiyle “الْمَائِيْنُ” şeklinde Arapça karşılık türetenler dâhi vardır, bkz. Abdülazîz Hammûde, *el-Merâyâ el-muhaddebe*, s.91. Alî eş-Şevk ise sözü edilen kitabında “هَلْ أَصْبَحَ الْمَائِعْدُ مَا قِيلَ؟” (s.44) şeklinde bir soru sormaktadır. Naht yöntemiyle türetilen bu kelimeleri ister kabul edelim, ister kabul etmeyelim, “ما” ön eki bize garip gelmemektedir. Bu konuda, itiraz ettiğimiz takdirde, itirazımız bütün kelime ile ilgilidir.

11 Bkz. “Problems in Modern English-Arabic Lexicography”, *Zeitschrift für Arabische Linguistik*, sayı 42 (2003), ss.41-52.

12 Sâir Dîb, Edward Saïd’in *Teemmulât havle’l-menfâ* adlı kitabının çevirisinde (Dâru’l-âdâb, Beyrut 2004, s.143) “الْمَوْلُجُونَ” kelimesini kullanmıştır. Fârûk Abdulkâdir ise Râymünd Wîliyâmz’ın *Tarâiku’l-hadâse: Didda’l-mutevâ’imine’l-cudud*, (el-Meçlisu’l-vataniyyu li’s-sekâfe ve’l-funûn ve’l-âdâb, Kuveyt 1999, s.54) adlı kitabının çevirisinde “عَمَلِيَّةُ الْأَنْجَلِيَّةِ الْمُتَوَخَّجَةِ” tabirini kullanmıştır.

önünde iki engel vardır. İlki dilcilerin “dil selîkası” dedikleri ile ilgilidir. İkincisi dilin tabiatı ve bu dilin “naht” ve türetmeyi kabul düzeyidir. “Dil selîkası”, ilmî kıyasa boyun eğmez, dilcilerin hislerine boyun eğer. Buna göre dil selîkası dilcilerin hislerine göre bir kullanımı ikna edici sebepler göstermeden uygun veya uygunsuz olarak değerlendirilmesidir. Mesela “disco” fiilinin çevirisi olarak “دَسَك - يُدَسَكُ”, “organize” fiilinin çevirisi olarak “يَعَضِّي”, “democratize” fiilinin arapçalaştırılmışı olarak “يُدَقِّرُ” fiilini hatalı buluyorum. Bu örneklerin hepsi “el-Mevrid”den alınmıştır. Daha önce Hasen el-Kermî’nin *el-Muğni’l-kebîr* adlı sözlüğünde yer alan ve bazı gazetelerde kullanılmakta olan “دَمَقَّرَطُ” fiilini de hatalı buluyorum. Çünkü Arapçanın tabiatı, aslî harfleri dörtten fazla olan bir fiil türetimini kabul etmez.¹³

Eski Arapça ikiden fazla kelimedenden oluşan ifadelerden “naht” yöntemiyle dörtlü fiil türetmiştir. Mesela “بَسَمَلٌ”, “حَوْفَلٌ”, “مَحْدَلٌ” fiilleri gibi. “el-Mevrid” de bunu değerlendirmiş ve iki veya daha fazla kelimedenden oluşan ifadelerden naht yöntemiyle pek çok dörtlü fiil türetmiştir. Kanaatime göre bunlar neredeyse hiç yaygınlık kazanmamıştır. Çünkü kastedilen anlamı anlamak için sürekli bunlara dair arapça açıklamalara ya da yabancı dildeki aslına bakmak durumunda kalıyoruz. Burada fazla örnek üzerinde durma imkanı olmadığından sadece beş örnekle yetineceğiz:

depolarize : يُزِيلُ الإِسْتَقْطَابَ،

deoxidize : يُزِيلُ الأُكْسِجِينَ،

dehydrate : يُزِيلُ المَاءَ،

defoliate : يُنَزِّعُ وَرَقَ الشَّجَرِ،

deflower : يُنَزِّعُ الرَّهْرَ عَنِ النَّبَاتِ

Açık olduğu üzere burada yazar bu Arapça kelimelerde birinci kelimenin bir bölümünü almış bunu diğer kelimenin bir bölümüyle birleştirmiştir. Böylece bu tuhaf kelimeler ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi daha önce ifade ettiğimiz üzere “kaynak dildeki “tek kelime”, hedef dilde de “tek kelime” olarak çevrilmeli” şeklindeki yanlış düşüncedir.

13 Bkz. Abbâs Hasen, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3.b., Dâru’l-mâârif, Kahire, IV/748.

4.İfadelerin çevrilmesi

Yabancı dillerin etkisiyle Arapçaya çok sayıda kelime katılmıştır. Bu da çeviri sırasında dilin dahilî unsurlarının kullanılması ile olmaktadır. Bu türden çok sayıda kelime oldukça yayılmış ve artık dilin bir parçası haline gelmiştir. Böylesi çok sayıda kelime Arapça tartılara uygun olarak türetilmiş, bu da onlara geçerlik kazandırmıştır. Mesela “فَعَلَّةُ” tartısında oluşturulan “العَوْلَمَةُ”, “المَكْنَنَةُ” (hiçbir izahı olmayan “المَيْكَنَةُ” değil), “الكَهْرَبَةُ”, “الحَوْسَبَةُ” ve benzeri kelimeler bunlardandır. Ayrıca “تَفْعِيلُ” tartısında oluşturulan “التَّصْنِيعُ”, “التَّطْبِيعُ”, “التَّعْقِيمُ”, “التَّشْخِصُ”, “التَّأْمِيمُ”, “التَّخْصِيبُ” ve benzeri kelimeler de böyledir. Yine “تَفْعُلُ” tartısında oluşturulan “التَّصْحُرُ”, “التَّحْنُسُ” ve “التَّاقُلُ” gibi kelimeler de böyledir.

Fakat “الرُّوحَانِيَّةُ” ve “الْجَسْمَانِيَّةُ” kelimeleri gibi pek çok metinde geçmekte olan örneklerine rağmen, dilde hiçbir dayanağı olmayan kipler de kullanılmaktadır. “Naht” yöntemiyle türetilmiş olup Edward Said’in Sâir Dîb çevirisi olan “*Teemulât havle'l-menfâ*” adlı kitabında kullanılan şu kelimeler böyledir: “*Africanism*”; “الأفريقيَّةُ” (29, 31), “*historicism*”; “التَّارِيخَانِيَّةُ” (149), “*essentialism*”; “الجَوْهَرَانِيَّةُ” (149), “*universalism*”; “الْكَلْبِيَّةُ” (153). Yine başka kitaplarda kullanılan “*formalism*”; “الشُّكْلَانِيَّةُ”, “*personalism*”; “الشَّخْصَانِيَّةُ”, “*secularism*”; “الْعِلْمَانِيَّةُ” ve benzeri kelimeler dahi böyledir. Hakikaten örneğin “التَّارِيخِيَّةُ” ile “التَّارِيخَانِيَّةُ” kelimeleri; keza “الشُّكْلَانِيَّةُ” ile “الشُّكْلِيَّةُ” kelimeleri arasındaki fark üzerinde uzunca düşündüm, ancak bir sonuca ulaşamadım. Eğer “انية” son eki, İngilizce “-ism” son ekiyle karşılanan bir anlamı ifade ediyorsa, bu Arapça için bir kazanç olabilir. Fakat böyle bir anlamın varlığı açık değildir. Çünkü eskiden beri bu anlam, “nisbet yâsı” ve “tenis tâsı” ile oluşturulan “yapma mastar” ile ifade edilmektedir, günümüzde de böyledir.

Bu arada “*institutionalization*” kelimesi karşılığında “مَأَسَسَةٌ” kelimesi yayılmaya başlamıştır. Bu kipin bize “مَأَسَسَ - مَأَسَسُ” şeklinde fiil kipi vermesi beklenir. Ancak Arapçada “mîm’li mastar”lardan fiil türetilmez.¹⁴ Yine “يَتَمَوَّعُ” kipi yaygınlık kazanan kiplerdendir. Mesela “يَتَمَرَّكُزُ” ve “يَتَمَوَّعُ” (mesela; مَتَمَوَّعُ Dîb, a.g.e., s. 153), ayrıca “*situated*” kelimesi karşılığında,

14 Dr.Fuâd Şa‘bân, “*cihristianize*” kelimesi karşılığında “مَسْخِخَةٌ” kelimesini kullanmıştır. Oysa bu anlam için mevcut doğal kelime “تَنْصِيرٌ” dir. Fuâd Şa‘bân’ın *Min ecli Sihyevn: et-Turâsu 'l-Mesihyyu fi s-sekâfeti 'l-Emrîkiyye*, (Dâru'l-fikr, Dimaşk 2003, s. 103) kitabına bakınız.

bazı çevirmenlerin “تَوَضَّعَ” şeklinde kullanılan (Fuâd Şaban, s. 67); “يَتَمَوَّضِعُ” gibi kelimelerde bu kipin kullanımı görülmektedir.

Yine son zamanlarda “أَدَبٌ” ile ilgisiz bir şekilde “*literature*” kelimesinin karşılığı olarak “أَدَبِيَّاتٌ” kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu, İngilizce kelimenin tam bir harfi çevirisidir. Ancak hiçbir geçerli izahı yoktur. Oysa “أَدَبِيَّاتٌ” kelimesinin doğal tekil karşılığı “أَدَبِيَّةٌ” tir. Böyle bir kelime ise yoktur. “أَدَبٌ” kelimesinin çoğulu ise “أَدَبِيَّاتٌ” değil, “أَدَابٌ” dır. Fakat sözünü ettiğimiz kullanımlarda “*literature*” kelimesi, herhangi bir konu ile ilgili kitaplar, araştırma ve incelemeler anlamına gelmektedir. Sözelimi “*medical literature*”den denilebilir; ya da ister, sosyal bilimler olsun, ister insanî ilimler grubunda olsun muhtelif bilim alanlarından herhangi bir bilim dalından bu kelime kullanılarak söz edilebilir. Oysa “أَدَبٌ”, “*literature*”in hususî bir çeşididir. Açık olduğu üzere “أَدَبِيَّاتٌ” kelimesi, cem’l-müennes salim kipinde çokluk formunda olan ancak gerçekte çoğul olmayan ilmi kavramlar grubuna girmektedir; “الرِّيَاضِيَّاتُ”, “الطَّبِيعِيَّاتُ”, “الْأَلْكَرُوبِيَّاتُ” gibi. Bunlar çeviri tesiri altında bu formu almış kavramlardır. Çünkü bunların İngilizce karşılıkları çoğul formdadır, ancak tekil gibi işlem görürler.

SESLER VE HARFLER

Arapların günlük hayatlarında kullandığı sesler, Fasih Arapçada kullanılan seslerden ibaret değildir. Bilindiği Arap Yarımadası’nın bazı güney sakinleri “ق” harfini Kahirelilerin “ج” harfini telaffuz ettikleri gibi telaffuz ederler, yani İngilizce “go” kelimesindeki “g” gibi. Keza İngilizce “church” kelimesindeki “ch” sesinin, Şam, Irak ve Körfez bölgelerinde geniş bir kullanım alanı vardır. Anlaşıldığı kadarıyla bu iki ses Arapçada eskiden beri vardı. Çeviri yoluyla Arapçaya iki ses daha girmiştir; bunlar “p” ve “v” sesleridir. Matbaalar dahi “پ”, “ج”, “گ” yani üç noktalı “غ” (غ) ve “ف” harflerinin seslerine karşılık majisküller edinmişlerdir. Ancak yerel lehçelerde ya da başka dillerden çeviri yapıldığında gösterilmesine ihtiyaç duyulan “uzunluk” sesleri için majisküller henüz oluşturulmamıştır. Bu şu anlama gelmektedir: Arap alfabesi artık sadece yirmi sekiz harften değil, (“hemzeyi” müstakil bir harf saymamaya devam edersek) otuz iki harften oluşmaktadır. Bu, mühim bir değişmedir, etkisi de önemlidir.

Burada, Arap alfabesine eklenen bu harflerin genel olarak kültürü olumsuz olarak etkilemediğini ifade etmek gerekir. Aksine bunlar Arapçaya, yerel ve çeviri sesleri eskiden olduğundan daha net bir şekilde karşılama imkanı sağlamaktadır. Milli alfabeyle yapılan bu eklemelerin örneği İngilizcede de görülmektedir. İngilizce sözlüklerin kelimenin telaffuzunu açıklamak için, International Phonetic Alphabet'te (uluslararası telaffuz alfabesi) olduğu şekilde kullandığı ses sembollerinin yanı sıra, başka dillerde mevcut bir takım sesleri karşılamak üzere bazı harfler tadil edilmiştir. Keza yirmi altı harften oluşan İngiliz alfabesinde bulunmayan bazı harflerle yazılan bir takım İngilizce kelimeler de bulunmaktadır. Meselâ “*façade*” kelimesinin imlasında kullanılan “ç” gibi; “*café*” veya “*risqué*” kelimesinin imlasında kullanılan “é” gibi; “*röntgenize*” kelimesinin imlasında kullanılan “ö” gibi. İngilizce sözlükler “*naïve*” kelimesini hâlâ iki noktalı “ı” ile yazmaktadır. İngilizce “*İslâm Ansikloidesi*”ni okuyanlar, İngilizcede tam karşılıkları olmayan Arapça sesleri tam olarak karşılamak üzere Lâtin alfabesinin tadil edilmiş olduğunu görürler.

Fakat Arap çevirmenler, özellikle inceliğe önem vermeyenler ya da bilmeyerek veya yanlış yapma endişesiyle alışkanlık hâlinde “kısa uzunlukları” ya da hareketleri ihmal edenler, Arapçaya büyük bir kötülük yapmışlardır. Çünkü bunlar hareke yerine “uzun uzunlukları” kullanmakta ve isimleri “*كَلْبَتُون*”, “*بوش*”, “*إيلبوت*”, “*ويليام*” ve “*ديكنز*” şeklinde yazmaktadırlar. Bu ihmal sadece yabancı kelimelerde karışıklığa yol açmakla kalmamış, bizzat Arapça isimlerin imlasını da etkilemeye başlamıştır. Mesela “*رولى*” ismi “*رولا*” şeklinde, “*نورة*” ismi “*نورا*” şeklinde, “*جمانة*” ismi “*جومانا*” şeklinde yazılmaktadır.

SARF

“*el-Mevrid*” adlı sözlüğün, yeni kelimeler türetmek için “*بين*” kelimesi İngilizce “*inter-*” ön eki, “*تَحْت*” de “*under-*” ön ekine karşılık olmak üzere “*بين*” ve “*تَحْت*” kelimelerini alıp bunların son harflerini hafzederek kalan kısmı başka kelimelere ekleme keyfiyetine yukarıda temas edildi. Modern “*sarf*” kavramlarıyla bu işlem, bağımsız ya da “müstakil bir morfem” (free morpheme; *مورفيم حرّ، مورفيم مُستقلّ*) alınmakta ve “bitişik ya da bağımlı morfem” (bound morpheme, *مورفيم مُتصل، مورفيم غير مُستقلّ*) yapılmaktadır. “*el-Mevrid*” dahi iki “bağımsız morfem”i alıp birleştirerek Arap dilinin hiçbir ölçüsüne

uymayan yeni bir kelime icat ederken benzer bir işlem gerçekleştirmiştir. Arapça “sarf” kurallarını alt üst eden yeni icat aşağıdaki kelimeler bu türdendir:

شَلَلِيْفَلِيْ : مُتَعَلِّقٌ بِشَلَلِ الْأَطْفَالِ ، poliomyelitic
 تَحْوَلِيْبَلِيْ : مُتَعَلِّقٌ بِالتَّحْوَلِ التَّبَلِيْ ، paramorphic, paramorphous
 إِخْتِلَافِيْمَنْظَرِيْ : مُتَعَلِّقٌ بِإِخْتِلَافِ الْمَنْظَرِ ، parallatic
 سَفَرِيْمَحِيْطِيْ : ذُو عِلَاقَةٍ بِالسَّفَرِ فِي الْمَحِيْطَاتِ أَوْ مُنَاسِبٌ لَهُ ، oceangoing

Aşağıdaki kelimeler de Arapça morfemleri zorlayarak kullanmada yukarıdakilerden geri kalmamaktadır:

الْعَشْرُمُ : عَشْرُ الْمِتْرِ ، decimeter
 الْعَشْرُغُ : عَشْرُ الْغَرَامِ ، decigram
 الْعَشْرُالْمِتْرُ : عَشْرُ الْمِتْرِ ، deciliter

Morfemlerin ayrı ya da bitişik yazılması sadece “*el-Mevrid*”e has olmayıp oldukça yaygındır. Sözelimi “*Atlas*” sözlüğünde “*Indo-European*” karşılığı olarak kullanılan “هِنْدُوأُرُوْبِيْ” ya da “هِنْدُوأُرُوْبِيْ” kelimesi, Dr. Muhammed Anânî tarafından “*Afro-American*” karşılığı olarak kullanılan “أَفْرُوأَمْرِيْكِيُونُ” kelimesi böyledir.¹⁵ Keza “*medieval*” kelimesine karşılık olarak Abdülvâhid Lu’lu’e ve başka yazarlarca sıkça kullanılan “قُرُوْسَطِيْ” ya da “قُرُوْسَطِيْة” kelimesi, yine Dr. Fuâd Şa‘bân tarafından “*eschatological*” kelimesine karşılık olarak kullanılan (s.192) “الْأَخْرَزْمَانِيْة” kelimesi sözü edilen türdendir.¹⁶ Kuşkusuz bu tür kiplerin kabulünde yaygınlık belirleyicidir. Bu olguya karşı ne kadar mütesahil olursak olalım, Arapçanın bu tür “naht”ı kolay kabul etmediğini görmekteyiz. “Kavram ve mukabil kavramsal ifadeler geliştirmeye yardım ettiği için bilim ve kültür alanında küçümsenmeyecek bir katkı sağlayan bu olgu”yu örneklendirme sadedinde, bu görüşün sahibi Dr. ed-Dîdâvî Arapça asıllı sadece iki örnek tespit edebilmiştir. Bunlar da “الأَعْدَاءُ” ile “الأَصْدَقَاءُ”nın birleşimi olarak “الأَعْدَقَاءُ” ve “*el-Hayât*” gazetesinde bir Arap zirvesine dair değerlendirme yazısında geçen “فَشَلَّتْ” ile “بَجَحَتْ”in birleşimi olarak “فَشَحَتْ” kelimeleridir. Bu kelimeler, İmîl Hâbîbî’nin icadı olan “الْمَتَشَائِلُ” kelimesi

15 *Murşidu’l-mutercim*, Mektebetu Lubnân, Beyrut 2000, s. 208.

16 Sâir Dîb’in kullandığı bu itici yapıyı, İngilizce birleşik sıfat olan “*Third-world*” karşılığı kullanılan “عَالْمَالِيَّةُ” kelimesiyle karşılaştırdık. Bkz. Saîd, *Teammulât havle’l-menfâ*, 114. Bu kitapta 111. sayfada ise “*philological*” kelimesine karşılık “الفقه لغويّة” kelimesini kullanmış ve bunu “عَالْمَالِيَّةُ” de yaptığı üzere “الفقه لغويّة” şeklinde birleşik kelime yapmamıştır.

tarzında türetilmişlerdir. Geriye kalan sekiz örnek ise İngilizcedir. İkinin Arapçasını ed-Dîdâvî icat etmiştir. Bunlar da “*Eurasian*” karşılığı olarak “الأوراسيائي” kelimesi ile “*electrogravimetry*” kelimesine karşılık olarak “قياس كهرومغناطيسي” (s.45-46) kelimesidir.

Fakat bu konuda durup düşünmeyi gerektiren olgular da vardır. Çünkü bu tür olgular dilin yapısında esaslı dönüşümlere işaret etmektedir. Bunlardan biri, telaffuzda ve imlada yakın zamana kadar hatta belki de teorik açıdan günümüze kadar kadar bitişik morfepler (مُورَفِعَاتٌ مُتَّصِلَةٌ) arasında yer alan morfeplerin ayrı yazılması okunmasıdır. Bu morfepler, bağlama “vâv”ı (وَأُو الْعَطْفِ), “fâ”, “lâm” ve “bâ”¹⁷ bazen de belirlilik takısı “âl” dir. Kuşkusuz bu morfeplerin, duraksama ve hatırlamaya çalışma sebebiyle ayrı olarak telaffuzu alışılmış bir durumdur. Bu aynı zamanda, konuşma dilini gerçekçi olarak temsil etmek isteyen roman ve tiyatrolardaki diyalog dilinde de oldukça alışılmış bir durumdur. Ancak bu morfeplerin ayrı telaffuzu, konuşma dilini temsil etmeye çalışan yazılarda değil, noktalama işaretleri ve imla kuralları açısından yabancı dilleri taklit etme gayretiyle gittikçe yaygınlaşmaktadır.¹⁸ Bu araştırmada dahi ele alınan ve Lâtin harfleriyle yazılan kelimelerde, keza söz edilen Lâtin harflerinde ve yabancı kitap isimlerinin imlasında belirlilik takısı olan “âl” i ayrı yazma zorunluluğu oluşmaktadır. Yani yazar belirlilik takısı “âl” i tıpkı İngilizcedeki “*the*” kelimesini kullandığı gibi kullanmaktadır. Aynı şekilde “vâv” ve “fâ”dan sonra bir alıntı olup bu harfler alıntının bir parçası değilse “vâv” ve “fâ”yı müteakip kelimedenden ayrı yazma zorunluluğu doğmaktadır.¹⁹ Fakat bu olgu, bu sebepler olmadığı hâllerde bile, bazı gazetelerde kullanılmaktadır. Mesela “*el-Kudsu'l-Arabî*”nin 01/10/2005 sayısında şu başlıklar yer almıştır:

17 Eski sözlüklerin bu morfepleri, sürekli kendisine bitişen başka bir morfeple beraber kullanmış olması, bunların bitişik ya da bağımlı olduğunu göstermektedir. Fiilin cer harfiyle geçişli yapılmasına işaret etmek üzere cer harfi sürekli kendisine bitişen bir isimle tespit edilmiştir, “عَرَفْتَهُ بِزَيْدٍ” gibi; imla “عَرَفْتَهُ بِـ” şeklinde değildir. Yine dilin “رَغِيبٌ” fiilini cer harfleri ile geçişli yapmasını inceleyiniz.

18 Fârûk Abdulkâdir’in Wiliyâmz’ın (Fârûk Abdulkâdir bu ismi ويليامز şeklinde imla etmiştir) kitabına yaptığı çeviriden alınan şu cümle söylediklerime dair güzel bir örnektir:

”فبوصفها دلالة على مجرد التندق الخاوي للزمن ذاته، فإن الحداثة –بهذا المعنى- تبدأ حين تنتهي الصفة الـ “لا”، زمنية الجامعة، أو الأسطورية” Bkz. Wiliyâmz, *Tarâiku'l-hadâse*, s.12.

19 Dr.Muhammed ed-Dîdâvî’nin Dr.Âbid el-Câbirî’den yaptığı alıntının bir kısmı şöyledir: “...أمكن القول إن علم “شروط إنتاج الخطاب” بينما يعني علم البيان أساسا ب “قوانين تفسير الخطاب”...” Bkz. Muhammed ed-Dîdâvî, *et-Terceme ve'l-ta'rib beyne'l-lugati'l-beyâniyye ve'l-lugati'l-hâsübiyye*, el-Merkezu's-sekâfiyyu'l-Arabiyyu, ed-Dâru'l-Beydâ 2002, s. 36.

“الصَّدْرُ يَدْعُو السُّنَّةَ لِ التَّبَرُّءِ مِنَ الزَّرَقَاوِيِّ”

Bu ifade de “ل” kelimesi “التبرء” kelimesinden ayrı yazılmıştır.

“مُقَرَّبٌ مِنَ الْحَكِيمِ يَتَّهَمُ السُّعُودِيَّةَ بِ إِثَارَةِ النَّعْرَاتِ الطَّائِفِيَّةِ”

Bu ifade de “ب” kelimesi “إثارة” kelimesinden ayrı yazılmıştır.

“الْقِيَادَاتُ الْعَرَبِيَّةُ فِي مَنَاطِقِ ال 48 تَعَرَّفُ بِفَسَلِهَا الدَّرِيْعِ...”

Bu ifade belirlilik takısı “أل” , rakam olan “48”den ayrı yazılmıştır.

“Vâv”ın kendisini takip kelimedden ayrılması ise bilhassa bilgisayarda yazılan metinlerde oldukça yaygındır.²⁰ Aynı şekilde özel isimler Latin harfleriyle yazıldığında belirlilik takısı “أل” kelimesini müstakil morphem gibi kabul edilmektedir. Bu “أل”in geleneksel hecelemeğe uygun olarak kendisinden sonraki isimden ayrı olarak yazma eğilimi ağır basmaktadır. Bütün bunlar, bu morfemlerin imlasında onları kendisinden sonraki kelimeğe bitişik değil ayrı imla etme eğilimine işaret etmekte ve onları böyle kabul etmeye yönlendirmektedir. Bu ise beğensek de beğenmesek de Arapçanın yapısında meydana gelen önemli bir gelişmedir.

YAPILAR

Gerek kısa bir ifade gerekse bütün bir cümle düzeyinde olsun, çeviri eskiden beri Arapçanın ifade biçimi üzerinde tesir icra etmiş ve hâlâ da etmektedir. Burada bu etkinin birkaç çeşidi ile ilgili örneklerle yetineceğiz. Kısa ibare çerçevesinde mesela “*more apparent*” karşılığı olarak “أَوْضَحُ” yerine “أَكْثَرُ وَضُوحًا” terkiibini,²¹ “*more exact*” karşılığı olarak “أَدَقُّ” yerine “أَكْثَرُ اتِّسَاعًا” ve “*more extensive*” karşılığı olarak “أَوْسَعُ” yerine “أَكْثَرُ اتِّسَاعًا” gibi terkipleri kullanma eğilimi gittikçe yayılmaktadır. Bu yapı, İngilizce “*more-sıfat /zarf*” yapısının tesiriyle oluşmuştur.²² Aynı şekilde sıfat ve mevsuf terkiibinin muzaf ve muzafün ileyh terkiibinin yerine geçirilmesi eğilimi

20 ed-Didâvî, atfî harflerini son derece yaygın olarak ayrı yazma eğilimi göstermiştir. Hatta mesela şu örne -
lerde “vâv” ile “matuf isim” arasında bir ara cümle koymuştur:

“وَتَعْنِي [الْفَصَاحَةُ]، فِي الْكَلَامِ، خُلُوصَهُ مِنْ ضَعْفِ التَّأْلِيفِ وَتَنَافُرِ الْكَلِمَاتِ وَ، فِي الْمَفْرُودِ، خُلُوهُ مِنْ تَنَافُرِ الْحُرُوفِ...” (ص، 36)

Aynı kitaptan başka bir örnek şöyledir:

“وَ، فِي الْإِضْطِلَاحِ، هُوَ [التَّرَادُفُ] الْأَلْفَاظِ الْمُرْفَدَةُ الدَّالَّةُ عَلَى شَيْءٍ وَاحِدٍ” (ص، 42)

21 Bu yapıda örnek çoktur. Örneğın bkz. Fuâd Şa’bân, *Min ecli Sihyevn*, 62, 64.

22 Fârûk Abdulkâdir’in çevirisinden bir örnek cümle şöyledir: “...بَلْ وَظَهَرَتْ إِخْتِلَافَاتٌ أَكْثَرُ خُطُورَةً بَيْنَ الدُّوَلِ...” bkz. Wilyâyânz, *Tarâiku’l-hadâse*, 69. Hamîd Lahmedânî’de şu örneği görüyoruz: “...وَيَكُونُ الْأَمْرُ فِي شَكْلِهِ الْأَكْثَرُ بَسَاطَةً”

“...عِنْدَمَا يَتَنَاقَبُ الْأَيْطَالُ...”
Binyetu’-n-nassi’s-seredi min manzûri’n-nakdi’l-edebi, el-Merkezu’s-sekâfiyyu’l-Arabiyyu, Beyrut-ed-Dâru’l-Beydâ, 1991, s. 49.

de gittikçe yayılmaktadır. Örneğin “نَدْوَةٌ تَوْعِيَّةٌ” yerine “نَدْوَةٌ تَوْعِيَّةٌ” terkininin kullanımı, “طَرِيقَةُ السُّلْطَةِ” yerine “مُبَارَاةٌ كُرْوِيَّةٌ” terkininin kullanımı, “رَوَايَاتُ الرِّسَالِ” yerine “الرَّوَايَاتُ الرِّسَالِيَّةُ” (Lu’lu’e, 237)²³ terkininin kullanımı, “رَوَايَاتُ الرِّسَالِ” yerine “الرَّوَايَاتُ الرِّسَالِيَّةُ” (Lahmedânî, 49) terkininin kullanımı böyledir.²⁴

Aynı şekilde benzetme “kâf”ının hiçbir şekilde benzetme ile ilgisi olmayan yapılarda kullanımı da gittikçe artmaktadır. Örneğin “الْوَأَقِيَّةُ كَمَفْهُومٍ” “الْبِرْمَانُ كَسُلْطَةِ تَشْرِيْعِيَّةٍ” gibi ifadelerde olduğu gibi. Bu ifadelerde “kâf”, İngilizcedeki “as” kelimesine paralel gelmektedir. Bu kullanım, doğru Arapça üslubu kurulaştırdığı gerekçesiyle dilden atılması artık mümkün olmayacak derecede, yaygın hâle gelmiştir. Yine İngilizce zarf kipleri, Arapçadan “mef’ûlün mutlak”ı dışlamış ve onun yerine mesela İngilizce “largely” karşılığı olarak “بِصُوْرَةٍ كَبِيْرَةٍ” ve “arbitrarily” karşılığı olarak “بِشَكْلِ” gibi ifadeler yerleştirmeye başlamıştır.²⁵

Cümle düzeyindeki tesirlere gelince, İngilizce meçhul yapının Arapça üzerinde açık bir etkisi görülmektedir. Arapçada fiilin çatısı meçhul olursa cümlede “fâil” olmaz, “nâibü’l-fâil” olur. İngilizce cümlede ise “fâil” dahi bulunabilir. Çünkü meçhul kipin İngilizcedeki edebî görevi, Arapçadakinden farklıdır. Günümüzde örneğin İngilizce “the letter was sent by so-and-so” cümlesinin çevirisi olarak “أُرْسِلَتِ الرِّسَالَةُ مِنْ قِبَلِ فُلَانٍ” gibi cümleler çokça görülmektedir. Bilindiği üzere konuşma dilinde meçhul

23 Edward Saïd’in *Teemmulât havle’l-menfâ* kitabının Sâir Dîb çevirisinde bu yapının sayısız örnekleri mevcuttur. Mesela “الْمَنْظُومَاتُ السَّائِدَةُ” (s.150) “كَلِمَاتُ سَائِدَةٍ” ve genel olarak “السُّلْطَانِيَّةُ” (s.153) ifadeleri böyledir. Mutâ’ Safedî’nin daha önce sözü edilen girişi de dilin boynunu yersiz bir şekilde bükün “naht” yöntemiyle türetilmiş bu şekil yapının sayısız örneklerini içermektedir. Bunlardan birkaçı şöyledir: “فِكْرِيَّةٌ”, “سُدْفِيَّةٌ”, “فِكْرِيَّةٌ”, “عَرَبِيَّةٌ”, “تَخْوِيَّةٌ”, “نَحْوِيَّةٌ”, “عَرَبِيَّةٌ” (s.14). Alî eş-Şevk ise Sâmi Edhem’in ileride değinilecek olan kitabında “problematization” kelimesinin çevirisi olarak “الْقَضِيَّةِيَّةُ” (iki yâ ile) kelimesini tespit etmiştir, bkz. *Kitâbu esrâri’l-müsikâ*, s. 41.

24 ed-Dîdâvî’de (s.62) güzel örnekler bulunmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri’nde yayınlanan “el-Halic” gazetesinin 13/11/2005 tarihli sayısının manşetini “تَوَازُغٌ وَتَوَجُّهَاتٌ طَائِفِيَّةٌ وَإِحْيَاءٌ لِمَطَالِبَاتِ أَقْلَاوِيَّةٍ” şeklinde atmıştır. Bu garip ifade, neredeyse “minority demands” ifadesinin çevirisidir. Ancak bu ifade bu makalede çeviri bir ifade olmadığı için bu durum bu tür yapıların günlük yazılardaki tesir düzeyini de göstermektedir. Bu da günümüzde çeviri yoluyla Arapçada meydana gelen değişimin seviyesini göstermektedir. Bu makalede aynı şekilde “الْإِتْنِيَّةُ” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu kelime ise hiçbir erken uyarı olmaksızın ansızın Arapçaya girivermiştir. Aslında Arapçanın bu kelimeye ihtiyacı da yoktur. Bu kelime “catastrophic situation” ifadesinin harfî çevirisi olan “وَضِعٌ كَارِئِيٌّ” kelimesi ile karşılaştırınız (bkz. *el-Halic*, 12/11/2005, s.1). Bunları *Teemmulât havle’l-menfâ* adlı kitabın Sâir Dîb çevirisinde kullanılan şu ibare ile de karşılaştırınız: “تَمَّةٌ تُعْرَفُ أُخْرَى فِي الْبِنَاءِ الشَّكْلِيِّ لِللُّغَةِ وَالْأَدَبِ: أَخَذْتُهُمَا التَّجْرِبَةَ النَّارِيحِيَّةَ الْإِتْنِيَّةَ وَالْأَقْلَوِيَّةَ...” s. 28.

25 Dr.Muhammed ed-Dîdâvî “çevirmenin sesler arası uyumda başarılı olmadığı” çeviriye örnek olarak şu ifadeyi tespit etmiştir: “يعترف بالتعليم بشكل متزايد بوصفه واحدا من أفضل الاستثمارات المالية التي يمكن للدول أن تستثمره” bkz. Muhammed ed-Dîdâvî, *et-Terceme ve l-ta’rib*, 30-31. Aynı şekilde cümlede “mefûlün mutlak”ın göz ardı edildiğini ve onun yerine “بِشَكْلِ مَتْرَائِبٍ” ifadesinin kullanıldığına dikkat ediniz.

kip tamamen kalkmıştır. Fasih Arapçada da bunu feda etme eğilimi var gibi görünmektedir. Günümüzde örneğin “عُقِدَ الْمُؤْتَمَرُ...” değil de “تَمَّ عَقْدُ الْمُؤْتَمَرِ الْقِيَمَةِ” gibi cümleler yaygın bir şekilde görülmektedir. İngilizcede “*this play was written by Shakespeare in 1604*” şeklinde bir cümle mümkündür. Bunun “1604 سَنَةَ شَيْكْسْبِيرِ هَذِهِ الْمُسْرِحِيَّةُ مِنْ قَبْلِ شَيْكْسْبِيرِ سَنَةَ 1604” şeklindeki Arapça çevirisi, dil açısından doğru bir cümle değildir. Burada fiilin malum kip ile kurulması gerekir. Cümlenin çevirisi “كَتَبَ شَيْكْسْبِيرِ هَذِهِ الْمُسْرِحِيَّةُ سَنَةَ 1604” şeklinde olmalıdır. Ne yazık ki bu hata, akademik çevrelerde ağırlığı olan akademisyenlerin çevirilerine de sirayet etmiş bulunmaktadır. Örneğin Mâriyâ Lûyzâ Berenîrî'nin “*el-Medînetu'l-fâdila abre't-târih*” adlı kitabının Dr.Atiyyât Ebu's-Su'ûd tarafından yapılan çevirisinden bir örnek cümle ele alalım. Bu çeviri Dr.Abdulgaffâr Mekâvî tarafından da kontrol edilmiştir.²⁶ Bu çeviride “وَقَبِلَ أَنْ يُؤَدَّنَ لِلرَّحَالَةِ بِالذُّخُولِ تَمَّ اسْتِجْوَابُهُ مِنْ قَبْلِ ثَلَاثَةِ مُمْتَحِنِينَ” şeklinde bir cümle bulunmaktadır. Bu cümlenin doğru kurulumu şöyle olabilir: “وَقَبِلَ أَنْ يُؤَدَّنَ لِلرَّحَالَةِ: شَايَتْ فِئِلَهُ، كَعِنْدِ اسْتِجْوَابِهِ ثَلَاثَةَ مُمْتَحِنِينَ” önce yer vermek istenirse cümle şöyle kurulabilir: “وَقَدْ اسْتَجْوَبَ ثَلَاثَةَ مُمْتَحِنِينَ الرَّحَالَةَ: قَبْلَ الْإِذْنِ لَهُ بِالذُّخُولِ”

Fiil ve fiile bağlı unsurlar cümlede açıkça yer aldığı sürece, tabii tertibi değiştirmeyi gerektiren edebî bir gerekçe olmadıkça, Arapçada eğilim fiile, kendisine bağlı unsurlardan önce yer vermektir. İngilizcede ise kural değil eğilim, bağlı unsurlara cümlenin ana fiilinden önce yer vermektir. Buna bağlı olarak İngilizce cümleler çoğunlukla “*when*”, “*what*”, “*however*”, “*when*” ve “*therefore*” gibi kelimelerle başlar. Oysa Arapça bunlara karşılık gelen cümlecikleri, cümlenin ana fiilinden sonraya bırakır. Ne var ki çevirmenler çoğu zaman Arapçayı İngilizce cümle yapısını taklit etmeye mecbur etmektedirler. Burada üç örnek üzerinde duracağız. İlki daha önce sözü edilen “*Fûkûyâmâ*” adlı kitabın çevirisinde yer alan şu cümledir:

“بِالنَّسْبَةِ لِهَيْغَلٍ، إِنَّ لِّلْكَائِنَاتِ الْإِنْسَانِيَّةِ، شَأْنَ الْحَيَوَانَاتِ، حَاجَاتٌ...”²⁷

Bu cümledeki çatının kötü bir şekilde kurulduğu açıkça görülmektedir. Cümlede Arapçanın tabii yapı gerekleri dikkate alınmamıştır. Arapçanın tabii yapısı “*in*” nin cümle başında yer almasını gerektirir ve “بِالنَّسْبَةِ لِهَيْغَلٍ” ibaresinin cümlenin müsned ileyihinden öne geçmesine imkan vermez. Çevirmenin burada İngilizce cümlenin yapısını taklit ettiği açıkça

26 el-Meclisu'l-vatanî li's-sekâfe ve'l-funûn ve'l-âdâb, Kuveyt 1997, s. 164.

27 Fûkûyâmâ, *Nihâyetu't-târih*, 27.

anlaşılmaktadır. İngilizce cümle ise “*According to Hegel, human beings like animals have needs...*”²⁸ şeklindedir. İngilizce cümlelerin yapısından serbestçe yapılacak çeviri شَأْنُ ذَلِكَ فِي شَأْنِهَا فِي حَاجَاتٍ، شَأْنُهَا فِي ذَلِكَ شَأْنُ... şeklinde olur. Fakat bu kuralım dahi hâlâ kaynak dilin tesirini taşımaktadır. Çünkü “الكائنات الإنسانية” aslında “human beings” ifadesinin harfi çevirisidir. Arapça ise âdeten bu anlamın ifadesi için “البشر” veya “بني البشر” ifadesini kullanır. Keza “بالنسبة لهيغل” ifadesi de tedirgin edici bir ifadedir. Bunun yerine “مَنْ وَجْهَةٌ نَظَرِ هَيْغَلِ” ya da “عِنْدَ هَيْغَلِ” ifadesi daha açık bir ifade olur. Bütün bunlara göre yeniden kurduğumuzda cümle şöyle olur: يَرَى هَيْغَلِ “أَنَّ لَبْنِي الْبَشَرَ حَاجَاتٍ...”

İkinci örnek Hikmet el-Hatîb’in bir cümlesidir. Bu cümle bildiğimiz kadarıyla çeviri değildir. Cümle şudur:

“مَعْتَمِدًا الْمُنْهَجَ الْبِنْيَوِيَّ، يَسْتَطِيعُ التَّقْدُّ أَنْ يُضِيءَ بِنَيْةِ النَّصِّ”²⁹

Bu cümle Arapçaya göre doğal bir cümle değildir. Bilakis İngilizceye göre tamamen doğal bir cümledir. Bu cümleye İngilizce bir kaynak cümle kurulacak olursa şöyle olur:

“*Depending on/Using/By means of structuralist methodology criticism can shed light on the structure of the text.*”

Üçüncü cümleyi de Dr.Nebile İbrâhîm’in E.L.Rânîlâ’nın “*el-Mâdi’l-muşterek beyne’l-Arab ve’l-Garb*” adlı kitabının çevirisinden nakledeceğiz:

“وَلَكِنَّ الزَّوْجَةَ مَا إِنْ سَمِعَتْ زَوْجَهَا يَصْرُخُ بِمَا عَلَى هَذَا النَّحْوِ، وَعَلَى الرَّغْمِ مِنْ أَنَّهَا قَدْ أَصَابَهَا الْفَرْعُ لِأَوَّلِ وَهْلَةٍ، سَرَعَانَ مَا فَكَّرَتْ فِي حِيلَةٍ خَادِعَةٍ...”³⁰

Bu cümlelerin yapısı, Arapça değil, İngilizcedir. Çünkü doğru Arapça yapıda “bağlı unsurlar” (müteallikât) cümlede doğru yere yerleştirilir, çok sayıda ara cümleye yer verilmez. Buna göre örnek cümle şöyle çıkabilir:

“وَلَكِنَّ مَا إِنْ سَمِعَتْ الزَّوْجَةَ زَوْجَهَا يَصْرُخُ بِمَا عَلَى هَذَا النَّحْوِ حَتَّى فَكَّرَتْ فِي حِيلَةٍ خَادِعَةٍ رَغْمَ الْفَرْعِ الَّذِي أَصَابَهَا لِأَوَّلِ وَهْلَةٍ”

Dr.ed-Dîdâvî, çeviri olmayan Arapça cümlelerin dahi ara cümleler ile doldurulması eğiliminin gittikçe artmakta olduğuna dikkat çekmiş ve

28 Bkz. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Penguin Books, London 1992, s.xvi.

29 Abdulazîz Hammûde, *el-Merâyâ el-muhaddebe*, 26.

30 E.L.Rânîlâ, *el-Mâdi’l-muşterek beyne’l-Arab ve’l-Garb: Usûlu’l-âdâbi’ş-ş-a’biyyeti’l-garbiyye*, çeviri:

D.Nebile İbrâhîm, gözden geçiren, Dr.Fâtîma Mûsâ, el-Meclisu’l-vatanî li’s-sekâfe ve’l-funûn ve’l-âdâb, Kuveyt 1999, s. 291-292.

Stitkifitş'ten^{31*} bu ifadeyi alıntılamıştır: “Bazen cümle yapısının tamamını etkileyen bu yabancı üsluplar, alışılmadık bir tür noktalama düzeni ortaya çıkarmıştır. Hatta Arapça cümlelerin esas anlayışını dahi değiştirmiştir.”³² İlginç bir şekilde bizzat Dr.ed-Dîdâvî dahi Arapçaya değil, İngilizceye uygun pek çok şekilde ara cümleler kullanmıştır. Örneğin خَيْرٌ مَّا قَلَّ وَذَلَّ “ذَلِكَ أَدْنَىٰ كَمَا قَلَّ” cümlesi bunlardan biridir.³³ Burada ara cümle en sona konulmuş olsaydı, hem anlam hem de yapı düzgün olacaktı. Kuşkusuz ara cümlelerin anlamın sınırlandırılmasında önemli bir işlev görürler. Sınırlandırma ise fikirleri eksiksiz bir şekilde ifade etmek için zorunludur. Ancak bunların Arapça cümlelerin doğru gramatik yapısını bozmaması gerekir.

ANLAMIN DOĞRU TESPİTİ

Tesirin bu türü, yabancı kavram ve ifadelerin dile sonradan girmiş olmasına rağmen dilin aslî bir unsurları gibi görünecek şekilde çevrilmesi hususu ile ilgilidir. Daha önce “التَّامِيمُ”, “العَوْلَمَةُ”, “التَّقْنِينُ” ve “التَّرْشِيدُ” gibi kelime örneklerini ele almıştık. Bunlar aslında yabancı kavramlardır, Arapçaya sonradan girmiştir. Ancak bu kavramlar dilde mevcut türetme formları ile doğal Arapça ifadelendirme şeklini almışlardır. Bu tür çeviriler çoğunlukla bir ifadenin tamamını ihtiva eder. Örneğin: “الْكُرَةُ الْآنَ فِي مَلْعَبِكَ”, “رَازِبٌ بِلَا وَرَارَةٍ”,³⁴ “التَّنْمِيَةُ الْمُسْتَدَامَةُ”, “الْمَصَادِرُ الْبَشَرِيَّةُ”, “الدَّوَائِرُ الْمُطَّلَعَةُ”, “الْعُقُوبَاتُ الْاِقْتِصَادِيَّةُ”, “الْعَلَاَقَاتُ الْعَامَّةُ”, “اَصْدَقَاءُ الْبَيْتَةِ” gibi. Ayrıca bunlar gibi yüzlerce ifade vardır. Bu ifadeler medya yoluyla Arapçaya girmektedir. Gazeteler, görsel ve işitsel haberleşme araçları vasıtasıyla çokça tekrarlanmaktadır. Bu tekrar ise bu ifadeleri dilin aslî unsurları hâline getirmektedir. Bu tür alıntılarda aşırı gitmenin dilin duruluğunu tehdit ettiği gerekçesiyle bazıları buna şiddetle karşıdrlar. Buna rağmen yabancı dillerden bu şekilde aktarım yapmanın bir zenginleştirme kaynağı olduğu kuşkusuzdur. Etkileme ve etkilenmenin çoğu boyutunda olduğu üzere burada da işlek ilke, “dillerin, ihtyacın bazen de yaygınlığın baskısına boyun eğdiği”dir. İhtiyaç ise gördüğümüz üzere, an

31 (Jaroslav Stetkevych, *The Modern Arabic Literary Language Lexical and Stylistic Developments*, Unive - sity of Chicago 1970. çevirmen)

32 ed-Didâvî, s.89.

33 A.e.

34 Bu ifade “sustainable development” ifadesinin çevirisi olup oldukça yaygındır ancak doğru değildir. “التَّنْمِيَةُ” şekli ondan daha uygundur. Kelime sayısına bağlı kalmaksızın anlama odaklanırsak “التَّنْمِيَةُ الَّتِي يُمَكِّنُنَا” demeliyiz. Anlam bozuk aynı zamanda açık dahi değilse kısa olmasının bir yararı yoktur.

açık şekliyle bir dilin bilim ve teknoloji kavramlarına ihtiyaç duymasında ortaya çıkar. Çünkü o dilin sahipleri bilim ve teknoloji üretmiyorlar. Yaygınlık ise konuşmanın herhangi bir zamanda mesela “الشَّفَافِيَّةُ”, “الْحَصْحَصَةُ”, “حُقُوقُ الْإِنْسَانِ”, “المَأْسَسَةُ”, “غَسْلُ الْأَمْوَالِ”, “مُقَارَنَةُ النُّصُوصِ” ifadeleri gibi siyaset, kültür ve medyanın günlük konuşma málzemesini oluşturan kavram ve ifadeleri kullanmasıyla şekillenir.

KISALTMALAR

Diğer dillere nazaran Arapçada kısaltmalar sınırlı bir kapsam dışında yaygınlık kazanmamıştır. Eski Arapça metinlerde az sayıdaki kısaltma istisna edilirse, kısaltmaların neredeyse kullanım alanı hiç yoktur. Mevcut kısaltmalar az sayıda olup dinî metinlerde kullanılmıştır. Bunlar da Kur'an'daki durak işaretleri, hadis kitaplarında “حَدَّثَنَا” kelimesinin kısaltması olarak “نا”, aktarma yapılan ifadenin sonu anlamında “إ.ه.” harfleri, Hazret-i Peygamber (sav) ve sahabeden söz edilirken kullanılan “ص” ve “صلعم” ile “رض” gibi kısaltmalardan ibarettir. Modern dillerde özellikle de İngilizcede, bu tür kısaltmaların sayısı binlercedir ve yazının bütün alanlarında hatta günlük konuşma dilinde dahi görülmektedir. Burada bu tür kısaltmaların Arapçaya çevrilmesinde yaşanan zorluklar üzerinde durmak niyetinde değilim. Bunun yeri başkadır. Burada çevirinin etkisiyle kısaltma olgusunun da Arapçada yaygınlaşmaya başladığına dikkat çekmek istiyorum. “Acronyms”, İngilizcede iki çeşittir. Birincisi; kısaltma oluşturulurken tek kelimeymiş gibi okunması hedeflenen kısaltmalar: “UNESCO”, “اليُونِسْكُو”, “UNICEF”, “اليُونِسيف”, “GAT”, “الكات” gibi. İkincisi ise harf harf okunması gereken kısaltmalardır: “NGOs”, “الْمُنْظَمَاتُ غَيْرُ الْحُكُومِيَّةِ”, “WHO”, “مُنْظَمَةُ الصَّحَّةِ الْعَالَمِيَّةِ” gibi. Günümüzde bizzat Arapçada dahi aşağıdaki kısaltmaları yapmaktayız:

“ج م ع” ; “جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ”
 “إ ع م” ; “الإِمَارَاتُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ”
 “ه س” ; “هَيْئَةُ سِيَاسِيَّةٌ”
 “ه ق” ; “هَيْئَةُ قَنْصَلِيَّةٌ”
 “ق م” ; “قَبْلَ الْمِيْلَادِ”

“هـ” ve “م” de hicrî ve miladî tarihleri göstermek üzere kullanılan kısaltmalardır. Ürdün Krallığı İslam Medeniyeti Araştırmaları Kurumu “المجمع الملكي الأردني للبحوث الحضارة الإسلامية” eski başkanı Prof.Dr.Nâsiruddîn el-Esed, bu kurumun ismi için bir kısaltma kurmak üzere uğraşmıştır. Epey uğraştan sonra Kur’ân’da da geçen “مآب” kısaltmasında karar kılmıştır. Bu kısaltma başlıktaki bazı kelimelerin ilk harflerinden kurulmuştur. Kuşkusuz bu kısaltma hedeflenin anlamı çok uygun bir şekilde karşılamaktadır. Fakat bu alanda Arap Birliği “جامعة الدول العربية” kendisine bağlı bir organizasyonu “الأليكسو” şeklinde isimlendirmesi daha zarif düşmüştür. Bu kelime, Arapçanın kelimelerin ilk harflerinden oluşmayıp, organizasyonun İngilizce “acronym”inden “اليونسكو” tarzında naht yöntemiyle oluşturulmuştur. Keza Arap alemindeki çevirmenleri bir organizasyonda toplamaya çalışan kuruluş, ismini “واتا” “World Arab Translators’ Association” şeklinde göstermektedir. Kendisi için benimsediği slogan ise “جمعية المترجمين العرب” ; “جمع” dir. Aynı şekilde Arap haber ajansları da böyle kısaltmalar yapmışlardır; “كونا” , “سانا” ve “فانا” gibi.

Özel isimlerin kısaltılması alanında ise olgu, başlangıcında sınırlı olsa da yayılmaya başlamıştır. Dr.ed-Dîdâvî’nin “*et-Terceme ve t-ta’rib beyne l-lugati l-beyâniyye ve l-lugati l-hâsûbiyye*” adlı kitabında yaptıklarını gelecekte olacaklar konusunda bir işaret olarak dikkate alırsak, özel isimlerde kısaltma yapmanın gelişme yolunda olduğuna hükmedebiliriz. Bu kitabın sonuna eklenen kaynaklar listesi, Batı yöntemini uygulamıştır. Yazarın son ismi diziye sokulmuş ve “ابن خلدون، ع.ر.” ve “أنيس، إ.” şeklinde diğer isimlerin sadece ilk harfleri gösterilmiştir. Her ne kadar bu liste mesela “عبد الرحمن” gibi iki kelimeden oluşan isimlerin tek kısaltma ile gösterilmesi gibi bazı açılardan tenkit edilebilirse de, listemdeki uyum bu tür durumları tolere etmektedir. Günümüzde hakim kültürün çeviri yoluyla etkisi kaçınılmaz olan taklit baskısı ile gelecekte bu eğilimin hakim olmasını bekliyorum.

Çevirinin bu tür etkisi dilin derinliklerine son derece nüfuz etmiş bulunmaktadır. Bazen insanda aslen Arapça telif olarak yazılmış bazı metinlerin zayıf bir çevirmen tarafından çevrilmiş olduğu izlenimi uyanmaktadır. Sözgelimi Dr.Ömer Abdulazîz’in Birleşik Arap Emirlikleri’nde yayınlanan “*el-Halîc*” adlı gazetede birkaç ay önce yayınladığı bir yazı böyledir. Bu yazı Suudlu eleştirmen Abdullâh el-

Gazâmî ile yapılan bir televizyon görüşmesinin özetidir. Bu görüşmede yazarın “تَعُولُ النَّسَقِ , ”عَلَةُ الْعَلَلِ فِي الْفِكْرِ الْعَرَبِيِّ الْمَشْعُرِينَ“ , ”الْفُحُولَةُ النَّسَقِيَّةُ الْمَوْصُولَةُ بِالشَّعْرَةِ“ , ”الثَّقَائِفِ التَّارِيخِيَّةِ“ , ”عَلَى الشَّعْرِيَّةِ بِكُلِّ مَشْمُولَاتِهَا التَّجْوِيزِيَّةِ وَاللَّامِنْطَقِيَّةِ وَاللَّامَالُوفَةِ“ , ”الثَّقَائِفِ التَّارِيخِيَّةِ“ , ”سَيَكُوبَاتِرْمِ النَّحْبَةِ“ , ”el-Gazâmî'nin“ hakkındaki teşhisi şeklinde isimlendirdiği konular üzerinde durulmaktadır. Bu dil ister el-Gazâmî'ye, isterse özetin yazarına ait olsun, aslında telif olan pek çok metni okurken olduğu üzere, bu metni okurken bunun bir çeviri dili olduğunu hissediyoruz. Sözgelimi Dr.Ömer Abdulazîz'in “إِقْتِصَارُ مَفْهُومِ ”الْحَدَاثَةِ“ مُمَارَسِيًّا عَلَى الْجَانِبِ الْأَدْبِيِّ وَالشَّعْرِيِّ“ ya da “فِكْرَةُ ”تَسْلِيْعِ“ الْمَرْأَةِ فِي شِعْرِ نَزَارِ قَبْتَانِي“ ifadelerini ele alalım. Dr. Ömer Abdulazîz “مُمَارَسِيًّا“ kelimesi İngilizce “in practice” ifadesinin çevirisini kastetmemiş olabilir. Aynı şekilde “تَسْلِيْعِ“ kelimesiyle de “commodification” kelimesinin çevirisini kastetmemiş olabilir. Böyle olsa bile bu tür ifade biçimlerinin kullanılması bizde bu etkiyi meydana getirmektedir. Alî eş-Şevk aşağıda verilen ifadeleri yazarının adını belirtmediği “Mâ-ba'de'l-hadâse: İnficâru akli evâhiri'l-karn” adlı kitaptan nakletmiştir:³⁵

”الْخَطَابُ الْفَلْسَفِيُّ هُوَ خَطَابٌ لُغَوِيٌّ، يَعْتَمِدُ عَلَى الْحُجَّةِ وَالْمُحَاجَجَةِ وَالتَّحْجِيجِ الَّذِي يَخْتَلِفُ بِالنُّوعِ وَالْجِنْسِ عَنِ الْمُنْطَقِ“
 ”الْمَسَافَةُ كَمَا قُلْتُ إِنْخِلَافِيَّةٌ إِنْخِلَافِيَّةٌ لِأَنَّهَا وَجُودِيَّةٌ مُنْجِدَةٌ. فَالْإِنْخِلَافُ هُوَ الظُّهُورُ الْمُتَظَاهِرُ وَالْمُنْكَشَفُ لِلْإِنْخِلَافِيَّةِ الْمُتَوَارِيَةِ وَرَاءَ الشَّيْءِ“
 ”إِنَّ رِبْطَ الْجَمَالِيَّةِ بِالْعَقْلِنَةِ وَالْعَقْلِ وَالْمَعْمُولِيَّةِ وَالْعَمَلَانِيَّةِ هُوَ مَا تَصْبُو لَهُ مِيتَافِيزِيْقَا الْجَمَالِ...“
 ”إِنَّ الْفِكْرَ الْمُتَفَكِّرِينَ فِي فِكْرِهِ يَجْمَدُ هَذِهِ التَّشْطِيطَاتِ وَيَرْفَعُهَا لِمَوَاضِعِ ذَاتِيَّةِ بِالذَاتِ وَلِلذَاتِ“³⁶

Ben yazarın Arapçasını anlayamadığımı itiraf ediyorum. Herhalde bu yazarın fikirlerini, birinci yabancı dilim İngilizce olmakla beraber, Fransızcasından okumuş olsaydım daha iyi anlardım. Bu tarz ifadelerle yazılmış yazıları okuduğumuzda Arapçanın klasik ifade ve düşünce biçimlerinin yeni biçimlere dönüştüğünü hissediyoruz. Bunları beğenebiliriz, ya da bunlara hayret edebiliriz. Ancak kuşku olmayan bir şey varsa o da bu ifade biçimlerinin belki de kalıcı olarak Arapçaya girmekte olduğudur.

35 Bu yazar Sâmî Edhem'dir. Kitabı da Dârû kitâbât tarafından 1994'te Beyrut'ta yayınlanmıştır.

36 *Esrâru'l-mûsikâ*, Dârû'l-medâ li's-sekâfe ve'n-neşr, Dimaşk 2003, s. 41.

YAPILABİLECEK BİR ŞEY VAR MIDIR?

Bazen sanayi, eğitim ve başka alanlarda “الْمُدْخَلَاتُ” , “الْمُخْرَجَاتُ” ve “صَبَطُ الْجُودَةِ” gibi kavramlardan söz edilir. Bunların tamamı çeviri ifadelerdir. Bu ifadeleri kendi alanımıza aktardığımızda “الْمُدْخَلَاتُ” yani “girdiler”e bazen nüfuz edemeyiz. Çünkü çeviri bilen bilmeyenin yapabildiği bir faaliyettir. Fakat şu veya bu dereceye kadar “الْمُخْرَجَاتُ” yani “çıktılar”a ve “صَبَطُ الْجُودَةِ” yani “iyi yapma” sürecini yönetebiliriz. Yayıncılar neşrettikleri kitap ve gazetelerin baskı hatası içermemesi için genellikle dilci tashih görevlileri görevlendirirler. Arapça matbuatın imla hatalarıyla dolu oluşuna dair şikayetlerimize rağmen, onlara teşekkür etmemiz gerekir. Çünkü onlar bu tür hataları büyük oranda azaltmaktadırlar. Ancak genel olarak bu tashih edicilerin yetkinliği yayınlanan materyalin yazarın veya çevirmenin yazdığını temsil ettiğini tahkikten öteye geçmemektedir. Onlar yazarın yazdıklarının dil ve içerik açısından doğruluğu konusunda hiçbir fikir beyan etmezler. Çevirmenin yaptığı işin iyi olup olmadığı konusunda hüküm veremezler. Aynı şekilde gazetelerin ve hattı bazı yayın evlerinin dahi “genel yayın yönetmenleri” (muharrir) vardır. Fakat bizim bölgemizde bu “yönetmen”lerin görevi çoğunlukla yayınlanması düşünülen materyalin siyasî, dinî ve ahlakî açıdan uygun olup olmadığını belirlemektir. Dil açısından doğruluk hususu ise onları hiç ilgilendirmemektedir. Batı’da ise “editör”e, metnin kabul edilmişinden sonra dahi geniş yetkiler verilmiştir. Editör, yazarı veya çevirmeni imlanın düzgün oluşundan başlayarak takip eder, bilgilerin ve rakamların doğruluğu ile takibe devam eder; üslubun ve ifadenin düzgün oluşu, fikirlerin birbiriyle irtibatı hususu ile incelemesini tamamlar. Sözü edilen editör, normal şartlarda yaptığı iş hususunda geniş bir kültüre sahip biri olur. Metnin gramer ve üslup itibarıyla doğruluğu açısından son derece dikkatli bir okuma yapmasına imkan verecek derecede dil yeterliğine sahip olur. Editör, yazar veya çevirmene göre uzun veya kısa sürebilen incelemelerden sonra ikna olmadıkça metnin baskıya girmesine izin vermez. Kanaatime göre bizdeki yayın evlerinde ve medya araçlarında böyle editörlere ihtiyacımız vardır. Bu editörün görevi denetim ile değildir, aksine bu kültürel bir görevdir. İster telif ister çeviri olsun metni doğru, bozukluktan ve dilin tabiatında ve uzun geçmişinde bir dayanağı olmayan dil maceralarından arınmış bir hâle getirmeye çalışır. Aynı şekilde çeviri metinlerin de yayından önce incelenmesi, yayından sonra da tenkid edilmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Günümüzde mütehasıs kontrol edicilerden

çeviri metinlerin incelenmesini talep eden yayın evlerinin sayısı çok azdır.³⁷ Çoğunluğu ise ek mali külfetleri dolayısıyla buna yanaşmamaktadır. Yayın sonrası eleştiri ve değerlendirme ise günümüzde kimse tarafından kayda değer sonuçlar verecek şekilde yapılmamaktadır. Çünkü yayın mesleğini düzenleyen meslekî ölçüler bulunmamaktadır.³⁸ Arap aleminde çeviri bilime mahsus bilimsel dergiler yoktur. Bunu yapabilecek tek bir dergi var. Bu ise Mağrib’de yayınlanan “*Tercemân*” dergisidir. Yayın mesleğini düzenleyen eden bilimsel ölçülerin konulmasını ve çeviri alanında mütesahhis başka periyodiklere duyulan ihtiyaç, eğer günümüzdeki karışıklığa bir sınır çekmek istiyorsak zarurî bir ihtiyaçtır.

KAYNAKLAR

A.Arapça kaynaklar:

Berenîrî Mâriyâ Lûyizâ, *el-Medînetu’l-fâdila abre’t-târîh*, çev. Atiyyât Ebu’s-Suûd, el-Meclisu’l-vatanî li’s-sekâfe ve’l-funûn ve’l-âdâb, Kuveyt 1997.

Ba’lbekkî, Munîr; *Kâmûsu’l-mevrid*, Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, Beyrut 1996.

Belkîz, Abdu’l-ilâh; “Fî nakdi’l-askertâriyâ el-Arabiyye”, *el-Vatan* gazetesi. Çevirimiçi: <http://www.alwatan.com.sa/daily/2004-01-04/writers04.htm>

Hasen, Abbâs; *en-Nahvu’l-vâfî*, I-IV, 3.bs., Dâru’l-maârif, Kahire 1974.

Hammûde, Abdulazîz; *el-Merâyâ el-muhaddebe: mine’l-binyeviyye ile’t-tefkîk*,

el-Meclisu’l-vatanî li’s-sekâfe ve’l-funûn ve’l-âdâb, Kuveyt 1988.

İbn Haldûn, Abdurrahmân; *el-Mukaddime*, Dâru’l-keşşâf, ty., Beyrut.

el-Halîc, (gazete), 12/11/2005; 13/11/2005.

³⁷ Örneğin: *Silsiletu âlemi’l-ma’rifeti’l-Kuveytîyyetu*.

³⁸ Bazı Arap yayınevlerinin çeviri alanındaki ileri ölçüleri hafife aldığına dair pek çok örnek vardır. Kısa sürede çok para kazanmak amacıyla popüler bir kitabı birkaç çevirmen aracılığıyla çevirtmek böyledir. Mesela yukarıda sözü edilen Fûkûyâmâ’nın kitabının çevirisi üç çevirmene yaptırılmıştır. Bu çeviri ise birçok açıdan problemlidir. Bir gün bir kitap sergisinde bir yayınevi temsilcisinin bana dediğine göre temsilcisi olduğu yayınevi Shakespeare’in tiyatro metinlerinin çevirilerini her biri bir bölümü çevirecek şekilde bir çevirmenler ekibine yaptırmıştır.

ed-Dîdâvî, Muhammed; *et-Terceme ve't-ta'rib beyne'l-lugati'l-beyâniyye ve'l-*

lugati'l-hâsûbiyye, el-Merkezu's-sekâfi el-Arabî, ed-Dâru'l-Beydâ 2002.

Rânîlâ, E.L.; *el-Mâdi'l-muşterek beyne'l-Arab ve'l-Garb: Usûlu'l-âdâbi's-*

şa'biyyeti'l-Garbiyye, çev. Nebîle İbrâhîm, el-Meclisu'l-vatanî li's-sekâfe ve'l-

funûn ve'l-âdâb, Kuveyt 1999.

Sa'd Fârûk; "el-Askertâriyâ fi'l-meşhedî's-siyâsiyyi'l-Arabiyyi", *es-Sabâh*

gazetesi; çevirimiçi:<http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=10015>

Saîd, Edward; *Teemmulât havle'l-menfâ*, çev.Sâir Dîb, Dâru'l-âdâb, Beyrut

2004.

eş-Şevk, Alî; **Esrâru'l-mûsikâ**, Dâru'l-medâ, Dimaşk 2003.

Şa'bân, Fuâd; *Min ecli Sihyevn, et-Turâsu'l-Yehûdiyyu'l-Mesihdiyyu fi's-*

sekâfeti'l-Emrîkiyye, Dâru'l-fikr, Dimaşk 2003.

Abdulazîz, Ömer; "Fî hivârin intekade fi'l-hadâsete'l-arabiyye: Dr.el-Gazâmî:

Edûnîs "lâ ya 'terifu bi'l-hatai" ve Nizâr selle'a'l-mer'ete" *el-Halîc* gazetesi.

Anânî, Muhammed; *Murşidu'l-mutercim*, Mektebetu Lubnân, Beyrut 2000.

Fûkûyâmâ, Frânsîs; *Nihâyetu't-târîh ve'l-insânu'l-ahîr*, çev.Fuâd Şâhin,

Dr.Cemîl Kâsim, Rizâ eş-Şâyibî, Merkezi'l-inmâi'l-kavmî, Beyrut 1993.

"*el-Kudsu'l-Arabî*" gazetesi, 01/10/2005.

Lahmedânî, Hamîd; *Binyetu'n-nassi's-seredî min manzûri'n-nakdi'l-*

edebî, el-

Merkezu's-sekâfi el-Arabî, ed-Dâru'l-Beydâ 1991.

Lu'lu'e, Abdulvâhid; *es-Savt ve's-sadâ: Dirâsât ve mutercemât nakdiyye*, el-

Muessesetu'l-Arabiyyetu li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 2005.

İbn Murâd, İbrâhîm; *el-Mustalahu'l-a'cemiyu fî kutubi't-tibb ve's-saydalati'l-*

Arabiyye I-II, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1985.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn; *Lisânu'l-Arab, I-XV*, Dâru Sâdir, Beyrut

ty.

Vîliyâmz, Râyâmûd; *Tarâiku'l-hadâse: Zidda'l-mutevâimîne'l-cudud*, çev.Fârûk Abdulkâdir, el-Meclisu'l-vatanî li's-sekâfe ve'l-funûn ve'l-âdâb,

Kuveyt 1999.

Çevirimiçi: <http://khmay.com/kshf/M/Matorydyah.htm>

2.İNGİLİZCE KAYNAKLAR

Asfour, Mohammad, "Problems in Modern English-Arabic Lexicography",

Zeitschrift für Arabische Linguistik, sayı 42 (2003), ss.41-52.

Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Penguin Books,

London 1992.

Wehr, Hans; *A Dictionary of Modern Written Arabic*, ed. J.Milton Cowan,

3rd.ed., Ithaca, N.Y.: Spoken Languages Services, 1971.